

LANETLİ PAY*

GEORGES BATAILLE, (1897-1962), Fransız yazar, düşünür. 1922 yılında Ecole des Chartes'tan mezun oldu. Başlangıçta sürrealizm hareketine yakınlık duyduysa da kısa süre sonra André Breton'la arasındaki fikir ayrılıkları yüzünden o çevreden uzaklaştı. Bazılarını takma adlarla imzaladığı onlarca eseri Fransız düşünü ve yazını için birer çağdaş klasik olarak kabul edilmektedir. Zaman zaman bazı siyasal angajmanların içinde görünmekle birlikte bağımsız bir yaratıcı olarak sadece Fransız çağdaş yazını üzerinde değil, evrensel bir yazın ve düşün uğrağı üzerinde de kalıcı izler bırakmıştır. *Lanetli Pay*'ın ardından *Rahip C.*, *Göğün Mavisi ve Gözün Hikâyesi* de yayın programımızdadır.

*SELYAYINCILIK / DÜŞÜNSEL

Georges Bataille

Lanetli Pay

Türkçesi: Işık Ergüden

I. Kısım

Teorik Giriş

1. Genel Ekonominin Anlamı

Ekonominin Yeryüzündeki Enerji Parkurlarına Bağımlılığı

Bir arabanın tekerleğini değiştirmek gerektiğinde, bir apseyi deşmek ya da bağ bozmak gerektiğinde, sınırları belirgin bu işlemin sonuna varmak kolaydır. Üzerinde çalışılan öğeler dünyanın geri kalanından tamamen tecrit olmuş değildir, ama sanki böyleymişler gibi onlar üzerinde etkide bulunmak kolaydır: Tekerleğin, apsenin ya da bağın ayrılmaz parçası oldukları bir bütünü göz önüne getirme ihtiyacı bir an bile duymadan işlem tamamlanabilir. Gerçekleştirilen değişimler diğer şeyleri hissedilir biçimde dönüştürmezler; dışarının bitmek bilmez eyleminin de işlemin gidişatı üzerinde kayda değer bir etkisi yoktur. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nde otomobil üretimi gibi önemli bir ekonomik faaliyeti düşündüğümüzde durum farklı olur. Genel olarak ekonomik faaliyet söz konusu olduğunda ise durum haydi haydi farklılaşır.

Otomobil üretimi ile ekonominin *genel* hareketi arasındaki bağımlılık oldukça açıktır; ama bütün olarak ele alınan ekonomi genellikle sanki tek başına bırakılabilir bir işlem sistemi söz konusuymuş gibi incelenir. Üretim ve tüketim birbirine bağlıdır, ama bunlar birlikte düşünüldüğünde, -olmadığı şeyden nispeten bağımsız- temel bir işlemi inceler gibi bunları incelemek zor gözükmemektedir.

Bu yöntem meşrudur ve bilim asla başka türlü hareket etmez. Bununla birlikte iktisat bilimi, belirli bir olguyu inceleyen, sonra da bunun eşgüdümü içinde, incelenebilir olgular bütününe inceleyen fizikle aynı düzeyde sonuçlar vermez. Ekonomik olguları tek başına bırakmak ve bunların genel eşgüdümünü oluşturmak kolay değildir. Dolayısıyla bunlara dair soru sormak mümkündür: Üretici faaliyetin bütünü, çevresindekilerin getirdiği dönüşümler ya da kendi etrafında

yol açtığı dönüşümler içinde düşünülmemeli midir? Başka deyişle, insanın üretim ve tüketim sistemini daha geniş bir bütün içinde incelemek gerekmez mi?

Bilimlerde bu tür sorunların genellikle akademik bir niteliği vardır, ama ekonominin hareketi öyle taşkındır ki, ilk sorunun ardından daha az soyut diğerleri geldiğinde kimse şaşırmaz: Sanayi gelişiminin bütünü içerisinde toplumsal çatışmalar ve gezegen çapındaki savaşlar da yer almaz mı? Tek kelimeyle, insanların global eserinde ancak *ekonominin genel verilerini* incelemek koşuluyla ortaya çıkacak neden ve sonuçlar yok mudur? *Genel* sonuçlarını kavramadan, bunca tehlikeli (ve hiçbir durumda vazgeçemeyeceğimiz) bir eserin hakimi olabilir miyiz? Ekonomik güçleri hiç durmadan geliştirirsek, yerküredeki enerjinin hareketine bağlı *genel* sorunları da ortaya koymamız gerekmez mi?

Bu sorunlar, içerdikleri prensiplerin teorik anlamı kadar pratik kapsamını sezmemizi de sağlamaktadır.

Sistemin Büyümesine Hizmet Etmeyen Enerji Fazlalığını Yaratmadan Yitirmenin Zorunluluğu Üzerine

İlk bakışta kozmik bir olgu olarak düşünülen yeryüzü faaliyetinin özel bir veçhesini ekonominin içinde –*zenginliklerin üretimi ve kullanımı içinde*– tanımak kolaydır. Evrenin bu noktasındaki enerji parkurlarının sonucu olan bir hareket meydana geldiğinde insanların ekonomik faaliyeti bu harekete uyar; bu faaliyet, bu hareketten kaynaklı olasılıkların bazı amaçlara uygulanmasıdır. Ama bu hareketin bir simgesi, genellikle kullananların ve bağlı olanların bilmedikleri yasaları vardır. Dolayısıyla şu soru sorulur: Yaşam alanını kateden enerjinin genel belirlenimini insan faaliyeti bozmuş mudur? Ya da, tersine, bu insan faaliyeti, bilmediği, gözardı ettiği ve değiştiremeyeceği bir kararlılık tarafından kendi niyetinden saptırılmış mıdır?

Kaçınılmaz bir cevabı gecikmeden vereceğim.

İnsanın kendi yaşamının maddi verilerini bilmemesi onu hâlâ ciddi bir aylaklığa sevk eder. İnsanlık verili maddi kaynakları kullan-

maktadır, ama eğer bunların kullanımını, bugüne kadar yaptığı gibi, kendi karşılaştığı dolaysız güçlüklerin (bunları da bir ideal diye alelacele tarif etmek zorunda kalır) çözümüyle sınırlandırır, kullandığı güçlere sahip olmadıkları bir amaç atfetmiş olur. Bizim dolaysız amaçlarımızın ötesinde, insanın eseri, gerçekten de, evrenin yararsız ve sonsuz gerçekleşmesini takip eder.¹²

Elbette, bu kadar bütünsel bir gözardı edişten kaynaklı hata yalnızca insanın berrak bir bilince sahip olma özlemiyle ilgili değildir. İnsanın kendi amaçlarını gerçekleştirme –eğer buraya varmak için bu amaçları aşan bir hareketi gerçekleştirmek gerekiyorsa– kolay değildir. Kuşkusuz ki bu amaçlar ve bu hareket ille de uzlaşmaz olmak zorunda değildir: Ancak bunları uzlaştırmak için bir uyumun terimlerinden birini gözardı etmememiz gerekir; bu terimin yokluğunda eserlerimiz hızla felakete dönüşür.

Ben temel bir olgudan yola çıkacağım: Yeryüzündeki enerji etkilerinin belirleyiciliği altındaki canlı organizma, prensip olarak, yaşamın sürmesi için gerekenden daha fazla enerji alır: Fazla enerji (zenginlik) bir sistemin (örneğin bir organizma) büyümesi için kullanılabilir; eğer sistem büyüyemezse ya da fazlalık onun büyümesi içinde bütünüyle kapsanamazsa, bu fazlalığı hiç yarar sağlamadan yitirmek, gönüllü ya da gönülsüz, zafer kazanmış gibi ya da bir felaket gibi harcamak şarttır.

Sınırlı Organizma ya da Kümelerin Yoksulluğu ve Canlı Doğanın Aşırı Zenginliği

İnsan faaliyetinin ideal sonunu üretici güçlerin gelişimi olarak görmeye alışmış kişilerin reddettiği şey, serveti oluşturan enerjiyi tüketebilmek için hesapsızca (karşılıksız) harcamak gerekmesi, bir dizi kârlı işlemin kârların boş yere israfından başka etkisinin olmaması-

12 Evrenin maddiyatını takip eder; ki bu, kuşkusuz, yakın ya da uzak veçheleri içerisinde, düşüncenin ötesinden başka bir şey asla değildir. *Tamamlanma, tamamlanmış olanı değil, kendi kendine tamamlananı* belirtir. *Sonsuz*, hem sınırlı belirlenime hem de atfedilen *sona* karşıttır.

dır. Üretilmiş enerjinin önemli bir bölümünü heba etme gerekliliğini ileri sürmek, akla yatkın bir ekonomiyi temellendiren yargılara tezat oluşturur. Servetin yok edilmesi gereken durumlar biliyoruz (denize dökülen kahve), ama bu skandalları takip edilecek örnek diye göstermek ancak akılsızlık olarak nitelenebilir. Doğrusu, istekdışı yıkım (örneğin kahvelerin suya gömülmesi) her koşulda yenilgi anlamındadır; başa gelen bahtsızlıktır, asla arzu edilmeyen şeydir. Ama yine de bu işlem olmadan bir çare düşünülemez. Yeryüzünde üretici zenginliğin *bütünü* düşünülürse, ürünler ancak “beşeri ekonomi” şeklindeki canlı organizma kendi donanımlarını büyütebildiği ölçüde üretici amaçlar için kullanılabilir. Bu ne bütünüyle ne her zaman ne de sonsuzca mümkündür. Fazlalık, yetersiz işlemlerle yok edilmelidir: Nihai savurganlık yeryüzü enerjisini canlandıran hareketi tamamlamaktan geri kalamaz.

Bunun tersi, genellikle ekonomi asla *genel olarak* tahayyül edilmediğinden ortaya çıkar. Kişi, bilimde de yaşamda da, işlemleri *tikel* sistemler (organizmalar ya da işletmeler) türü üzerinde temellenen bir kendiliğe indirger. Bir bütün olarak tahayyül edilen ekonomik faaliyet tikel işlem türü üzerinde tasarlanmıştır, dolayısıyla sonludur. Zihin, işlemler bütününe birleştirerek genelleştirir: İktisat bilimi tek tek durumları genelleştirmekle yetinir; kendi nesnesini sınırlı bir amaç için, beşeri ekonomi için yapılmış işlemlerle sınırlar; hiçbir tikel amacın sınırlandırmadığı bir enerji etkileşimini dikkate almaz: Etkide bulunduğu ışığın hareketi içine kapatılmış, *canlı maddenin genel* etkileşimi. Dünyanın yüzeyinde *genel olarak canlı maddenin* enerjisi daima fazladır, sorun her zaman “lüks” olarak ortaya konur; tercih, zenginliklerin har vurup harman savrulma tarzıyla sınırlıdır. Zorunluluk sorunu, *tikel* canlı varlığa ya da canlı varlıkların sınırlı bütünlüklerine uygulanabilir. Ama insan kendi kaynak payını canlı dünyadan ve diğer insanlardan almaya çalışan tecrit edilmiş bir varlık değildir yalnızca. Canlı maddenin genel salgılama hareketi (israfi) insanı harekete geçirir ve bu hareketi insan durduramaz; hatta insan zirvedeyken bile, canlı dünyadaki egemenliği onu bu hareketle özdeşleştirir; insanı, ayrıcalıklı bir şekilde, muzaffer işleme, gereksiz tüketime mahkûm eder. İnsan bu hareketi inkâr etse de, (sürekli olarak kaynak eksikliği çeken, ezeli bir muhtaç olan) tek başına kalmış varlığa içkin bir *zorunluluğun*, yoksunluğun bi-

lincinin hiç durmadan onu yükümlülük altına sokması gibi, bu inkâr da enerjinin global hareketinden hiçbir şey değıştirmmez: Enerji, üretici güçler içinde sınırlama olmadan birikmez; sonuçta, denize dökülen bir ırmak gibi, elimizden kaçacak ve yitip gidecektir.

Savaş; Fazla Enerjinin Felaketimsi Harcanması

Bilmemek, nihai sonucu hiç değıştirmmez. Onu göz ardı edebiliriz, unutulabiliriz: Yaşadığımız topraklar, ne olursa olsun, çoğalmış yıkım alanından başka bir şey değildir. Bizim cehaletimizin yalnızca şu tartışmasız etkisi olabilir: Eğer bilseydik, keyfimizce *işlem yapabileceğimiz* şeye bizi *maruz* bırakırdı. Hoşumuza gidebilecek bir salgılama tercihinden bizi yoksun bırakırdı. Özellikle insanları ve eserlerini felaket getirecek yıkımlara teslim ederdi. Çünkü eğer fazla enerjiyi yok etme gücünü kendimizde bulamazsak, bu kullanılamaz; ve tıpkı evcilleştirilemeyen el değmemiş bir hayvan gibi, bizi yok eden de budur, kaçınılmaz patlamanın bedelini biz öderiz.

En yoksul ekonomileri yerel olarak tıkayan canlı gücün bu aşırılıkları, gerçekten de, en tehlikeli yıkım faktörleridir. Ama bu ekonomik tıkanıklıktan kurtarmak da her zaman için, ama bilincin en karanlık yerlerinde, coşkulu bir araştırmanın konusu olmuştur. Eski topluluklar bunun yolunu şenliklerde buldular; kimileri bir işe yaramayan hayranlık verici anıtlar dikti. Bizler fazlalığı yaşamı kolaylaştıran “hizmetler”i¹³ çoğaltmak için kullanıyoruz ve boş vakitleri artırarak bu fazlalığın bir bölümünü ortadan kaldırmaya çalışıyoruz. Ama bu oyalayıcılar her zaman yetersiz kalmıştır: Bunların yine de (bazı noktalardaki) *fazla* varlıkları, çok sayıda insanı ve büyük miktarda yararlı malı daima savaş yıkımlarına adanmıştır. Günümüzde silahlı çatışmaların nispi önemi bile artarak bilinen *facia* boyutlarını almıştır.

Yakın dönemdeki gelişme sanayi faaliyetinin sıçramalı büyümesinin devamıdır. Öncelikle tez üreyen bu hareket, fazlalığın özünü eme-

13 Sanayi sonsuzca gelişemezken, ekonominin üçüncü sektörü (birincisi tarımdır, ikincisi sanayi) olarak adlandırılan şeyi oluşturan ve yetkinleştirilmiş sigorta ya da satış örgütlenmeleri kadar sanatçıların çalışmasını da içeren “hizmetler” için durum aynı değildir.

rek savaş faaliyetini frenledi: Modern sanayinin gelişimi 1815-1914 nispi barış dönemine yol açtı.¹⁴ Üretici güçler gelişir ve kaynakları büyütürken, aynı zamanda ileri ülkelerin hızlı demografik gelişimini de mümkün kılıyordu (fabrikaların iri kemikli yapısıyla çoğalmasının tensel görünümüdür bu). Ama teknik değişimlerin mümkün kıldığı büyüme uzun vadede zahmetlidir. Hatta artan bir fazlalık bile yaratır. Birinci Dünya Savaşı yerel sınırlarına bile gerçekten erişmeden patlak verdi. İkincisi de sistemin bundan böyle (yaygın olarak, hatta her koşulda derinlemesine) gelişemeyeceği anlamına gelmemektedir. Ama gelişmenin durma olasılıklarını ölçerek, hiçbir şeyin karşı koymadığı bir büyümenin kolaylıklarından yararlanmaya son vermiştir. Aşırı sanayi üretiminin yakın dönem savaşlarının –özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın– kaynağı olduğu kimi zaman inkâr edilir. Yine de bu iki savaşla birlikte dışarı atılan şey, bu fazla doluluktur; bu savaşların son derece yoğun olmasına yol açan şey bu aşırılığın önemidir. Sonuç olarak, harcanacak enerji fazlalığıyla ilgili genel prensip, (ekonominin çok dar niyetinin ötesinde) ekonomiyi aşan bir hareketin etkisi olarak düşünüldüğünde, aynı zamanda bir olgular bütünü trajik biçimde aydınlatığında, kimsenin inkâr edemeyeceği bir kapsam edinir. Bir savaş tehdidinden kaçma umudunu ifade edebiliriz. Ama bu amaçla, fazla üretimin yönünü ya zahmetli bir sanayi büyümenin rasyonel genişlemesine ya da bir enerjiyi hiçbir biçimde birikemeyecek şekilde savuran, üretici-olmayan eserlere yöneltmemiz gerekir. Bu durum, aşırı yorucu karmaşıklıkta çok sayıda problem ortaya atar.¹⁵ Ama bunların gerektirdiği pratik çözümlere kolaylıkla varamayacağımızı düşünsek bile, bunun önemi tartışma konusu edilemez.

Büyümenin yaygınlaşmasının, ekonomik prensiplerin altüst olmasını (bu prensipleri temellendiren ahlakın altüst olmasını) gerektirdiğini artık belirtebilirim. Ekonominin kısıtlı perspektiflerinden *genel* ekonomi perspektiflerine geçiş aslında bir tür Copernicus değişimidir: Düşünce ve ahlak tersine döner. Öncelikle, kabaca hesaplanan zenginliklerin bir bölümünün yok edilmesi kesin olsa da ya

14 Krş. Bu kitapta s. 59.

15 Teorik ve tarihsel bu ilk deneme çerçevesinde bütün bu problemleri ele almak mümkün olamaz.

da hiç kârsız, üretim dışı kullanıma yöneltilse de, mallar karşılıksız olarak verilir, hatta bu *kaçınılmaz* olur. Bundan böyle, piramitlerin inşası gibi doğrudan savurganlıktan söz edemesek bile, büyümeyi devam ettirme olasılığının kendisi başışa tabidir: Dünyanın bütününün sanayi gelişimi, Amerikalıların, kendilerinininki gibi bir ekonomi için kârsız bir işlemler marjına sahip olma zorunluluğunu açık seçik kavramalarını gerektirir. Geniş bir sanayi ağı, tekerlek değiştirir gibi yönetilemez... Bu ağ, kendisinin de bağlı olduğu, sınırlandıramayacağı ve dolayısıyla önemsiz yasalarını daha fazla bilmezden gelemeyeceği kozmik enerji parkurunu ifade eder. Kendisini aşan bir hareketi, tekerlek değiştiren bir tamircinin kıt zekâsıyla sonuna kadar düzenlemek isteyenin vay haline!